

માતૃભાષા

આવો આપણે સાથે મળી માતૃભાષાને બિરદાવીએ

No. 34 - August 2006

MATRUBHASHA

Language – Gujarati

(Australia's First and Only Gujarati magazine.)

First published : January 2001)

અંક નંબર ૩૪ - ઓગસ્ટ ૨૦૦૬

માનદ તંત્રી - પ્રવીણ વાઘાણી

કિંમત: જેવો જેનો ભાષાપ્રેમ

વંદે માતરમ્

(મુસ્લિમો શા માટે તેનો વિરોધ કરે છે ?)

જો દેશભક્ત હોવાનો દાવો કરવામાં આવતો હોય તો પછી દેશભક્તિનું ગીત ગાવા સામે શા માટે વાંધો લેવામાં આવે છે ? આ સવાલનો જવાબ આપવો શું એટલો બધો કપરો છે ?

શહનાઈવાદક ઉસ્તાદ બિસ્મિલ્લાહ ખાનને એક અમેરિકન ધનિકે પ્રસ્તાવ મૂકતાં કહ્યું, 'તમે ભારત છોડીને કાયમી વસવાટ અમેરિકામાં કરો. તમને જોઈએ એવી અને એટલી બધી જ સગવડો આપીશું.'

મહાન સંગીતકાર ભારતરત્ન શ્રી બિસ્મિલ્લાહ સામો પ્રશ્ન પૂછે છે, 'ત્યાં બનારસ હશે ? ત્યાં કાશી વિશ્વનાથનું મંદિર હશે ? ત્યાં ગંગા વહેતી હશે જેના કાંઠા પર બેસીને હું સિયાઝ કરી શકું ?' તેમનું માનવું છે કે 'વંદેમાતરમ્ ભારતમાતાને વંદન કરવાની સ્તુતિ છે અને તે સામે કોઈપણ દેશભક્તને શિકાયત ન હોવી જોઈએ.'

તેમણે જે કહ્યું તે પર સૌ અન્ય મુસ્લિમો વિચાર કરે અને સહમત થાય તો 'વંદે માતરમ્' ગાવા સામેનો તેમનો વિરોધ ક્ષણ ભરમાં ઓગળી જાય. ફક્ત આ ગીત ગાવાનું જ નહિ પણ દેશના ઘણા પ્રશ્નો જેમાં મુસ્લિમ અગ્રણીઓ ટાંગ અડાડે છે તે બધાજ ઉકેલાઈ જાય.

આપણા નેતાઓ પણ કેવા છે ? તેઓને દેશની નથી પડી, તેમના 'વોટ'ની જ પડી છે. એટલે જ મુસ્લિમો તેમને દબાવીને પોતાની ગરવ્યાજબી માગણીઓ કબૂલ કરાવી શકે છે. નિયમો બનાવવામાં આવે છે પણ તરત જ તેમાં અપવાદ કરવામાં આવે છે. આ દેશના મોટા ભાગના કાયદા જ એવા પાંગળા છે કે જે હિંદુઓને લાગુ પડે છે પણ મુસ્લિમો પોતાની મનમાની કરી શકે છે. મુસ્લિમ દેશોમાં જે છૂટછાટ ત્યાંના નાગરિકોને નથી તેવી બાદશાહી ભારતમાં વસતા મુસ્લિમો ભોગવે છે. તેમ છતાં ન તો તેઓ સુખચેનથી રહે છે ન તો બીજાને રહેવા દે છે. ધર્ષણ ઘટાડવાને બદલે તે વધારવાના રસ્તા ગોત્યા કરે છે. 'મજહૂબ નહિ શીખાતા આપસમે વેર રખના' - આ પંક્તિઓ લખી છે તો એક મુસ્લિમ પણ તેનું આચરણ કરવાની જવાબદારી ફક્ત હિંદુઓની જ હોય તેવું લાગે છે.

ચંદ્રેશ મહેતાના કહેવા પ્રમાણે, 'ભારતમાં રહેવું, ભારતનું અન્ન ખાવું અને વફાદારી પાકિસ્તાન પ્રત્યે રાખવી તે કેટલું ઉચિત છે ? સરદાર પટેલના શબ્દોમાં કહીએ તો 'મુસ્લિમો બે ઘોડા પર સવારી નહિ કરી શકે'

૭ સપ્ટેમ્બર ૧૯૦૬ના રોજ 'વંદેમાતરમ્' આઝાદીની લડતમાં રાષ્ટ્રભાવના વ્યક્ત કરવા રાષ્ટ્રગાન તરીકે અપનાવવામાં આવેલું. તે સમયે કોઈએ તે સામે વાંધો લીધો ન હતો. આ ગીત બંગાળના વિખ્યાત સાહિત્યકાર શ્રી બંકિમચંદ્ર ચટ્ટોપાધ્યાયે ૧૮૬૯માં (શ્રી મહાત્મા ગાંધીજીનું જન્મવર્ષ) માતૃભૂમિની સ્તુતિ તરીકે લખેલું. 'વંદે' એટલે 'વંદના' કે 'નમન'. તેમાં પૂજાની કોઈ ભાવના નથી. તેમ આ ગીત કોઈ પૂજાના ભાગ તરીકે કદી ઉપયોગમાં લેવામાં આવ્યું નથી. અને ઈસ્લામમાં સ્તુતિ ક્યાં વર્જિત છે ? તેમ છતાં તેનો અવળો અર્થ કરીને 'ઓલ ઈન્ડિયા મુસ્લિમ પર્સનલ લો બોર્ડ'એ વંદે માતરમ્ ગાવું એ ઈસ્લામના સિદ્ધાંત વિરુદ્ધ હોવાનું જહેર કર્યું છે. આ જૂની લીગી માનસિકતાને ભારતના કેટલાક મુસ્લિમો શા માટે અપનાવી રહ્યા છે તે પ્રશ્ન ભારતવાસીઓને મૂંઝવી રહ્યો છે. અને આ વાંધો ખરેખર ધાર્મિક છે કે પછી તેની પાછળ રાજકીય વિચારસરણી છે ?

આ ગીતનો ઈતિહાસ હવે જોઈએ. એક વખત બંકિમચંદ્ર સિયાદાદથી નૌહાદી જતા હતા. કટાલપરાથી નૌહાદીને રસ્તે ચાલતાં તેમણે માતૃભૂમિનું વિવિધ સૌંદર્ય નિહાળ્યું. તેમને બંગાળીનું દૈવી સ્વરૂપ દેખાયું અને બે હાથ જોડી બોલ્યા, 'વંદે માતરમ્' એટલે કે 'મા, તને હું વંદન કરું છું. આ શબ્દોની

પાછળની ભાવના અને લાગણીઓની સ્ફુરણાથી એક આખું ગીત લખાઈ ગયું. અને તે કહેવાયું 'વંદે માતરમ્'.

લાખ્યા પછી થોડા વર્ષો તે અપ્રગટ જ રહ્યું. તેઓ 'બંગદર્શન' નામનું બંગાળી સામયિક પ્રસિદ્ધ કરતા હતા. તેમાં તેમની 'આનંદમઠ' નામક નવલકથા ધારાવાહિક તરીકે પ્રગટ થતી. ૩૦ ડિસેમ્બર ૧૮૭૭નો અંક તૈયાર થતો હતો ત્યારે તેમાં થોડી ખાલી જગ્યા રહેતી હતી. આ વખતે આ ગીત નજરમાં આવ્યું. કથામાં થોડો ફેરફાર કરી મુસ્લિમ નવાબના

અત્યાચારના વિરોધ કરતા સાધુઓએ પોતાના નારા તરીકે આ ગીત ગાવું એ રીતે મૂકાયું. ૧૮૮૬માં કોંગ્રેસના અધિવેશનમાં આ ગીત ગવાયું.

૧૮૦૫માં જ્યારે અંગ્રેજોએ બંગાળના ભાગલા કરવાનું નક્કી કર્યું ત્યારે પૂર્વ બંગાળમાં મુસ્લિમોની વસ્તિ વધારે હોવાથી આ ભાગલા તેમના ફાયદામાં છે તેવું તેમને ઠસાવવામાં આવેલું. એ ભાગલાને દટ બનાવવા માટે 'મુસ્લિમ લીગ'ની સ્થાપના થયેલી. એ દરખાસ્તનો વિરોધ કરનાર 'એનાર્કિસ્ટો' કહેવાયા. એમાં બારીન્દ્ર ઘોષ, વિનાયક દામોદર સાવરકર, ચંદ્રશેખર આઝાદ, ભગતસિંહ, વગેરેના નામો જોડાયેલા ગણાય છે. એમણે પણ તેમની લડતના નારા તરીકે 'વંદે માતરમ્' અપનાવેલું. આમ રાજકીય કારણોને લીધે મુસ્લિમોને આ ગીત પ્રત્યે જન્મજાત નફરત છે.

એનાર્કિસ્ટ પ્રવૃત્તિના આ વંદનગીતને માહાત્મા ગાંધીજીએ અહિંસક સ્વરાજ આદોલનના ધ્વનિગીત તરીકે અપનાવી લીધું અને આઝાદીની લડતમાં રાષ્ટ્રગીત તરીકે હિંદુ-મુસ્લિમ અને અન્ય ધર્મના અનેક લોકોએ સૌએ જોરશોરથી ગાયેલું. આ ગીત વિષે ગાંધીજીએ કહેલું, "મારી કિશોરાવસ્થામાં જ્યારે 'આનંદમઠ' નવલકથા કે એના પ્રણેતા બાબુ બંકીમચંદ્ર વિશે પણ હું કશું જાણતો ન હતો ત્યારથી 'વંદે માતરમ્' ગીતે મારું હૃદય-મન કબજે કરી લીધું હતું. અને જ્યારે મેં તે સૌ પ્રથમ ગવાતું સાંભળ્યું ત્યારે હું મંત્રમુગ્ધ બની ગયો હતો. મારે મન શુદ્ધમાં શુદ્ધ રાષ્ટ્રભાવના તેના પ્રત્યેક સૂરમાં ઝણઝણી રહી છે. 'વંદે માતરમ્' ગીત એ તો કરોડોના હૃદયસિંહાસને બિરાજે છે. દરેક ભારતીય હૈયામાં તે દેશભક્તિની ભાવના જાગૃત કરે છે."

૧૯૩૫ની આસપાસ ગીત સંદર્ભે કેટલાક લોકોએ વિરોધ નોંધાવેલો. પણ અંતે સૌએ કબૂલ કરેલું કે એ ધર્મ વિષયક નહિ પણ રાષ્ટ્રભક્તિ પ્રેરક ગીત છે. શ્રી અરવિંદ ઘોષે કહેલું, 'વંદે માતરમ્ ફક્ત ગીત નથી, રાષ્ટ્રપ્રેમનો મંત્ર છે'. તેમણે એ ગીતનો અંગ્રેજીમાં અનુવાદ કરેલો.

પણ આઝાદી મળ્યા પછી જ્યારે વંદે માતરમ્ને રાષ્ટ્રગીત તરીકે અપનાવવાનો પ્રસ્તાવ આવ્યો ત્યારે મુસ્લિમોએ તેનો સખત વિરોધ કર્યો અને આપણા પાંગળા નેતાઓએ ફરી મુસ્લિમોને નમતું જોખીને વંદેમાતરમ્ને બદલે 'જનગણમન'ને અપનાવ્યું. તે સમયે કોઈએ એ સવાલ ન કર્યો કે મુસ્લિમોને તો તેમનું 'પાકિસ્તાન' - મુસ્લિમ રાજ - મળી ગયું છે તો પછી આ હિંદુરાજમાં દખલગીરી શા માટે કરે છે ? પણ મુસ્લિમ લીગ અને તેમના 'વોટ' હંમેશાં કોંગ્રેસની નબળાઈ રહી છે. અને હવે જ્યારે આ ગીતને રાષ્ટ્રગીત તરીકે અપનાવ્યાની શતાબ્દિ ઉજવાઈ રહી છે ત્યારે ફરી મુસ્લિમોએ તેની સામે વાંધો લઈ, આ દેશગીત દ્વારા જન્મભૂમિની વંદના કરવાનો ઈન્કાર કરી, તેમની જ નબળી કડી બતાવી છે ને પ્રશ્ન ઉઠાવ્યો છે કે ખરેખર તેઓ આ દેશને, ભારત દેશને, વફાદાર છે કે નહિ. આમાં ખરેખર નુકશાન કોને છે ? હિંદોઓ તો આનંદથી, ભક્તિભાવથી, પ્રેમભાવથી, વંદે માતરમ્ ગાશે અને સુખની લાગણી અનુભવશે. જ્યારે મુસ્લિમો ઘેર બેઠા ઝેર અને વેરની આગમાં જલતા રહેશે. ભાગલા પડ્યા ત્યારે ક્યાં રહેવું તેની પસંદગી તેમણે પોતે જ કરી હતી. હવે જો ભારતમાં રહે છે તો ભારતને વફાદાર રહી સુખ અને ચેનથી રહી શકે છે, જીવનમાં પ્રગતિ કરી શકે છે. સુખ મેળવવું સંકેલું છે, પણ તેને ભોગવવા અને ટકાવી રાખવા ભોગ આપવો પડે છે.

Publication :MATRUBHASHA.(Bimonthly)

Language : Gujarati(India)

પ્રકાશન : માતૃભાષા (શુદ્ધ ગુજરાતીમાં લખાયેલું દ્વિમાસી સામયિક)

માનદંત્રી અને પ્રકાશક : પ્રવીણ વાઘાણી

Correspondence and articles to:

The Honorary Editor

(Pravin Vaghani)

4 Fiona crt, Glen Waverley

Vic 3150 (Australia)

Email: matrubhasha@hotmail.com

છપાયેલી કૃતિ માટે કંઈ પુરસ્કાર અપાશે નહીં. બીજા કોઈ પ્રકાશનમાં પુરસ્કાર મેળવેલી કૃતિ ન મોકલવા વિનંતી.

Disclaimer: Views expressed in the articles are of the contributors only. No responsibility is accepted by the honorary editor.

Subscriptions:

Australia: Yearly, \$12.00, 5 years 60.00

Pay to : Pravin Vaghani

Post: 4 Fiona crt. Glen Waverley Vic 3150

Or, Direct credit at bank or on internet:

BSB 063 587 A/c no. 1018-0401

UK: Yearly, £8.00, 5 years 40.00,

Pay to: Parivaar Communications, 'KUTIR'

C/- Vipul Kalyani – Editor 'OPINION'

4 Rosecroft Walk, Off Crawford ave.

WEMBLEY Middlesex HA0 2JZ UK

USA: Yearly US\$12.00, 5 years \$60.00

Pay to: Pravin C. Patel

80 Corona crt. Old Bridge NJ 08857

Adopt a Library in Gujarat.

Subscribe to 'MATRUBHASHA' and have it delivered to a library in Gujarat as your donation.

સમય બળવાન છે હુસા ત્રિવેદી, અમેરિકા
(કાવ્યસંગ્રહ 'હુસગાન'માંથી.)

કહે છે 'સમય અને ભરતી નથી રાહ જોતાં' ઝપટમાં લઈ લે સહુને રાચને જુઓ રોતાં રોડ પર ફરતો માનવી કરોડપતિ બને છે, અબજોપતિને આત્મહત્યાની ફરજ પડે છે સતત ભરતીનો સપાટો માનવીને મારે થપાટો પૃથ્વી, પર્વત પર સરજે કંઈ અવનવા ઉત્પાતો કૃષ્ણ-સુદામા મિત્ર બને સમય બળવાન છે રાવણ રણમાં રોળાય સમય બળવાન છે અર્જુનને કાબાએ હાંટ્યો સમય ગળવાન છે પ્રારબ્ધ સાથ દે તો લાગે માનવી બળવાન છે પ્રારબ્ધ છૂટે તો સમજાય સમય બળવાન છે પામર માનવી નહિ આખર સમય બળવાન છે ચક્રની ગતિ સતત ચાલ્યા કરે નિરાશ થશો ના ચક્ર ઉપર નીચે આવ્યા કરે ગર્વ કરશો ના.

આષાઢી વાદળી ચંદ્રકાન્ત દેસાઈ, અમેરિકા
(કાવ્યસંગ્રહ 'ગીતોન્મેષ' માંથી)

સૂણતી જા વાત અહીં, આષાઢી વાદળી, આવડો શો માંડવો તે આજે ઉત્પાત ! ગગને ધૂમંત તારી જાત ભલી સાંવરી, લાજે નિહાળી તને રજની રળિયાત. લેતી જા નેણઝર્યા વણબોલ્યા વેણ મારા, દેજે અંતરને તીર રમતા પિયુને પ્યારા લઈ લેલી વાદળી ! ન મુખડું લે ફેરવી, પ્રીતના પરબિડિયાને દઈને આ લાત. પળપળ પજવંત ચંદ્રવર્ષણ તે ખાળિયા, સંતાડયા નજરોને નડતા તારલિયા. સર્જે મનફાવતી તું સૃષ્ટિ, નભનર્તકી ! વિરહીના ઉરની તું ભારે નિષ્ણાત ! તારે અનાદીથી છે પિયુની ઓળખાણ, વીજલ મહેન્દ્રધનુ તારા ધનુષ્યબાણ, ધરતીના ઠેવાની અલબેલી આશની ખેંચી પણછ, ત્યહી વેળાસર તાક. કાચી મુજ પ્રીતડીના કાચા સંદેશને, પાકો સાંવરિયો રંગ, અહીં, દેશને ? જેવી તેવી આ મારી પ્રીતની પનાઈને, વહેલી પહોંચાડ મારા પિયુને ઘાટ.

તું સુધાકર હરિહર ભટ્ટ

તન ખ્યાબમાં તુજ જોયું
મન સંગમાં તુજ મોહ્યું
કરી ઈશક તુજ સંગ
દિલ સંગમાં તુજ ખોયું.
ખ્યાબમહી જે જોયું
નથી કદી તે ખોયું
હરદમ મેં એ જાણ્યું
ભવભવમાં ખ્યાબ એ માણ્યું.
નથી કંઈ પણ કપરું
દિલ મુજ કેમ કેળવ્યું
નથી કંઈ પણ અધરું
દિલ તુજ કેમ મેળવ્યું.
પ્રભુ ! જો તારે સાંભળવું
તો માત્ર મારે વિનવવું,
“માગું છું ભવભવમાં
દિલ તેનું છે મેળવવું.”

મા ગુજરાતીને ચરણસ્પર્શ

પ્રવીણ વાઘાણી
તારો ગુજરાતી પરદેશ જઈને,
મા, તારી છબીને પૂજે,
પણ ભાષાના એ જંગલમાં, મા,
એને બીજો કોઈ રસ્તો ના સૂઝે.
તારો પોપટ તરસ્યો નથી
પણ એને ડોલરની બહુ ભૂખ,
ગુજલીશને ખોળે ઝૂલતો
એને સરગ મળ્યાનું સુખ.
કોઈ કહે તું મરવા પડી, મા,
અહીં ગંગાજળ ક્યાં શોધું ?
‘યારા’નું વોટર એટલું જ પવિત્ર,
મા, અહીં એનું માન છે મોટું.
તુલસીને બદલે બેસિલના પત્તા,
મા, પ્રભુને બેઉ છે પ્યારા,
થેઈમ્સમાં કંઈકના અસ્થિ
પધરાવીને ‘અઠે ગંગા’ ન્હાયા.
એક જ ઈ ઠ થી ચલાવી લે,
મા, તને ઝાઝા શોખ ના શોભે,
તારા જોડિયા છેરુને છૂટા પાડવાના
સૌ કોઈ મારગ શોધે !
કમ્પ્યુટરમાં જો ફ્રીટ થઈ જા,
મા, તો અમર પદને પામે,
ઈન્ટરનેટની આ દુનિયામાં,
મા, તો જ તારો વટ જામે.
પ્રવીણના દિલમાં અગાધ પ્રેમ,
મા, તને ધરધરમાં પધરાવું,
લેપટોપમાં બેસાડીને તને,
મા, જગતની જાત્રા કરાવું !

પ્રિયે કવિતા

અનપસિંહજી પરમાર, ધાણી, સુરત
છે તું જ મારો રસ જીવને આ,
છે તું જ મારી સુખદુઃખ સાથી
સાથે રહી આ ખડકાળ માર્ગે,
છાંચા સમી જીવનમાં સદાયે !
સંસારમાં કંઈ કદુ ઉષ્ણ આવે, ને
વાયુનો ચંડ તૂફાન આવે,
ત્યાં તહારી હું લહું પ્રેરણાઓ, ને
જાગી ઊઠે મમ ચેતનાઓ !
આઘાતની સર્વ પરંપરામાં પ્રેરી
રહી છે અમૃતો પ્રતિ તું,
છે એક તું મારી પ્રિયે કવિતા !

અછંદાશ ઇશ

એક પાનાની વાર્તા લખી
એના ટૂકડા કર્યા અનેક,
સત્તાવીશ લીટીમાં લાંબી કરી
એની બનાવી અછંદાશ ઇશ.
ભાદરના પાણી ઓઝતના ધુનામાં
ને સરયુ જાય સુકાઈ,
કોઈ રડે ને કોઈ કકળે
ને કોઈનું મન મૂઝાઈ.
નર્મદાના બંધનાં પાણીમાં
એક ચકલીનો માળો ડૂબે,
કાગડાએ કરી કાગારોળ
પણ ખાલી બેડાને નવ પૂછે.

ગું જ ન

શ્રાવણ નીતર્યા

બાલમુકુન્દ દવે

આ શ્રાવણ નીતર્યાં સરવડો કોઈ ઝીલોજી
પેલા રેલી ચાલ્યાં રૂપ હો કોઈ ઝીલોજી
આ કપૂર-કાચા સરી જશે કોઈ ઝીલોજી
પેલા ઊડી ચાલ્યા ધૂપ હો કોઈ ઝીલોજી
આ જલધારામાં ઝૂલતી કોઈ ઝીલોજી
પેલી તૂટે મોતનમાળ હો કોઈ ઝીલોજી
આ લટ લહેરાતી લળી લળી કોઈ ઝીલોજી
પેલું કોણ હશે શરમાળ ? હો કોઈ ઝીલોજી
આ નથી ટપકતાં નેવલાં કોઈ ઝીલોજી
આ વરસે અમરત મેહુ હો કોઈ ઝીલોજી
આ શમણાં કેરા કરા પડે કોઈ ઝીલોજી
ના હરદમ વરસે નેહુ હો કોઈ ઝીલોજી
આ ચટકે વાદળ તલાવડી કોઈ ઝીલોજી
એની તડકે બાંધી પાળ હો કોઈ ઝીલોજી
આ દિ વહી ચાલ્યો સુહામણો કોઈ ઝીલોજી
આ રાત ચાલી રઢિયાળ હો કોઈ ઝીલોજી
આ દૂધ ધોયા ડુંગરા કોઈ ઝીલોજી
પેલી ઝરાણાંની વણઝાર હો કોઈ ઝીલોજી
આ જતિ સતિનાં તપ રેલે કોઈ ઝીલોજી
પેલા શીવલોચન અંબાર હો કોઈ ઝીલોજી

સુખની શોધ રમેશ પારેખ

પૈસો જ્યારે સુખ ન આપી શકે ત્યારે શું કરશો ? બિરસામાં ગણ્યા ગાંઠ્યા પૈસા હોય તો આપણે બિરસામાં હાથ નાંખી તેને ગણ્યા કરી આનંદ માણીએ છીએ. પણ આપણે જાણીએ છીએ કે આ સિક્કાઓ બિરસામાં ઝાઝો સમય ટકવાના નથી. સવારે બિરસું સિક્કાઓથી રણકતું હોય ને સાંજે તો ખાલીખમ ! આપણે તો એ સિક્કાઓનો અછડતો સ્પર્શ કર્યો તે આપણો આનંદ. પણ જે તવંગર છે એનું તો બિરસું ય ભર્યું હોય ને તિજોરી પણ ભરી હોય. એ દિવસ ને રાત પૈસા ગણગણ કર્યા કરે છે છતાં તે ખૂટતા નથી. સિક્કાઓનો ખાણખણાટ સાંભળી સાંભળી તેના કાન બંહેરા થઈ જાય છે અને આંગળીઓના ટેરવાં જરઠ થઈ જાય છે. પૈસા ગણવાની ધૂનમાં ધૂનમાં તે જીવનનો સ્પર્શ ગુમાવી બેસે છે. બહાર મેઘધનુષ ખીલ્યું હોય, પંખીઓ ગાતા હોય, બાળકોનો કિલકિલાટ થતો હોય, પણ એના કાન, એની આંખો કે એની ચામડીની બાજુમાંથી પસાર થઈ જતા જીવનને સ્પર્શ કર્યા વગર વાંકિયા રહી જાય છે. પછી એ ખાલીપો ભરવા તે કેટકેટલી વસ્તુઓ તેમાં ઠાલવે છે ! મોટર, શરાબ, સુંદરી, જુગાર, સિંહાસન - પણ આ કશાથી અવળચંડુ મન રીઝતું નથી, ભરાતું નથી. સિક્કાઓ ગણી ગણીને એના હાથની ચામડી ચામડું બની ગઈ હોય છે ને કોમળતાને સ્પર્શ કરવાની ને તેનો રોમાંચ માણવાની ક્ષમતા ચાલી ગઈ હોય છે. આપણા સુપ્રસિદ્ધ ગઝલકાર આદિલ મન્સૂરીએ આ વાત પ્રતિકાત્મક રીતે કહી છે, આદિલ, હવે તો સપર્શનો આનંદ પણ ગયો, પથ્થરની દોસ્તીમાં ત્વચા પણ મરી ગઈ.

દરેક વ્યક્તિની આર્થિક જરૂરિયાતો સંતોષાઈ જાય પછી તે પોતે ઊભી કરેલી માનસિક સમસ્યાઓમાં ને તાણમાં ઘેરાઈ જાય છે. ઘણાને એમ લાગે છે કે માનસિક સમસ્યાઓ માત્ર બહારના કારણોથી ઊભી થાય છે. આર્થિક જરૂરિયાતો પરિપૂર્ણ થયા છતાં માણસની તૃષ્ણા છિપાતી નથી. તે વધુ ને વધુ વકરે છે. માણસ વધુને વધુ ધન, કિર્તી કે સત્તા મેળવવા ધમપછાડા કરે છે. એ બધી ધમાલમાં એ અંદરથી પૂરેપૂરો અશાંત થઈ જાય છે. માણસ પોતે આ વાત સમજે તો છે, પણ તેને ટાળી શકતો નથી. મહાભારતમાં દૂર્યોધન કહે છે કે 'હું ધર્મને જાણું છું પણ તે પાળી શકતો નથી.' પૈસા પાછળ પડેલો માણસ, માણસમાંથી દૂર્યોધન બની જાય છે. ગની દહીવાળા કહે છે : જૂદને ખરાબ કહેવાની હિંમત નથી રહી, તેથી બધા કહે છે, જમાનો ખરાબ છે !

પોતે ખરાબથી વધુ ખરાબ બનવાની દિશામાં ધસી રહ્યો છે તે વાત તરફ માણસ પોતે જાગૃત બને અને પોતાને પાછો વાળે તો જ મનમાં ભડભડતી અશાંતિ કંઈક ઓછી થાય. સારા બનવાની કોશિશ એટલે મનની અંદર શાંત અને સુખી બનવાની કોશિશ. સારા બનવાનો સૌને અધિકાર છે. ને સારા બનવાની સૌની ફરજ પણ છે. પોતે સારો બને તો આ વિશ્વ અધિક સુંદર દેખાશે. પૈસો સુખ નહીં આપી શકે. તેને માટે તમારે પાછા પગે તમારા જીવનમાં જવું પડશે. તમારે બચપણના નિર્દોશ દિવસોને સંભારીને તાજા કરવા પડશે. બચપણના શોખોને તાજા કરવા પડશે. તમને બચપણમાં ગીતો ગાવાનો, સંગીત શીખવાનો, ચિત્રકામ કરવાનો શોખ હતો ? તેને માનભેર પાછા બોલાવો અને જુઓ કે તેની સાથે તમારા મનની શાંતિ અને આનંદ પણ પાછા આવી જશે. અંગ્રેજીમાં એક વાક્ય છે, 'હી હેઝ મેઈડ હીઝ પીસ વીથ ધ ગોડ.' અર્થ છે, 'તેણે પોતાના ઈશ્વર સાથે સમાધાન કરી લીધું છે.' આ ઈશ્વર બીજું કોઈ નહીં. પણ તમારું પોતાનું અંતઃકરણ ! તમારા અંતઃકરણને ભોગે પૈસાને મહત્ત્વ આપવાનું છોડી દો.

સુજોને ઝાઝું શું કહેવાનું હોય. આ વાતની સમાપ્તિ એક સુવાક્યથી કરીએ, 'આપણી પાસે કેટલું છે તેમાં નહીં પણ આપણે કેટલું માણી શકીએ છીએ તેમાં સુખ સમાયેલું છે.'

આ વાક્ય ઘરની ભીત પર લખી રાખીને રોજ તેનું વાચન અને મનન કરવું જોઈએ.

નર્મદ

નિરંજન ભગત (દૂકાવીને) (ગુજરાત સમાચાર)

દેશપ્રેમની કવિતા એ ગુજરાતી કવિતાના ઈતિહાસમાં નર્મદનું એક નવું પ્રસ્થાન છે. આ પ્રસ્થાનના આરંભે જ એણે સહુને આહવાન કર્યું હતું, 'સહુ ચાલો જીતવા જંગ બ્યૂગલો વાગે, યાહોમ કરીને પડો ફૂતેહ છે આગે.'

આ આહવાનની પ્રેરણા ક્યાંથી હતી ? આ આહવાન શા કારણે હતું ? આ આહવાનની ફલશ્રુતિ શી હતી ? નર્મદની સ્વદેશપ્રેમની કવિતામાં જ આ પ્રશ્નોના ઉત્તરો છે.

અંગ્રેજોના આગમનથી ભારતવાસીઓને માત્ર અંગ્રેજોની જ અર્વાચીન સંસ્કૃતિનો જ નહિ પણ એ સંસ્કૃતિ જેનો અંતર્ગત અંશ હતી તે પશ્ચિમની અર્વાચીન યુરોપીય સંસ્કૃતિનો પણ પ્રત્યક્ષ પરિચય થયો હતો. પશ્ચિમી અર્વાચીન યુરોપીય સંસ્કૃતિ એ સોળમી સદીના પુનરુત્થાનના વિજ્ઞાનવાદી, ભૌતિકવાદી, બૌદ્ધિકતાવાદી, ધર્મરિપેક્ષાવાદી, બિનસાંપ્રદાયિકતાવાદી, ઉદારમતવાદી, સમાનતાવાદી, માનવતાવાદી એવા એક મહાન બૌદ્ધિક આંદોલનની સરજત હતી. ૧૯મી સદીના મધ્ય ભાગમાં ભારતમાં અંગ્રેજોના શાસનનો આરંભ થયો હતો. પરિણામે ભારતવાસીઓને એમના બાહ્ય જીવનમાં અને આંતર જીવનમાં આ પુનરુત્થાન સંસ્કૃતિનાં મૂલ્યો, સવિશેષ તો લોકશાહી સ્વાતંત્ર્ય અને સામાજિક ન્યાયના મૂલ્યોના પ્રબળ પ્રભાવનો અનુભવ થયો હતો. અને ભારતમાં પ્રથમ નવજાગૃતિના પ્રથમ યુગનો આરંભ થયો હતો. સૌ પ્રથમ તો એમને એમના જીર્ણશીર્ણ સમાજની રૂઢિઓ અને પરંપરાઓના વિરૂપ અને વિકૃત સ્વરૂપનું ભાન થયું હતું. તેઓ એક નિર્મૂલ અને નિર્ભળ પ્રજા છે એનું જ્ઞાન થયું હતું.

નર્મદ એના સમયના, ગોવર્ધનરામથી તે ન્હાનાલાલ લગીના, સંવેદનશીલ તેજસ્વી યુવાનોમાંનો એક હતો. એટલું જ નહિ પણ એ સૌમાં અનોખો હતો. નર્મદ એમના પૂર્વજીવનમાં ઉચ્છેદક સુધારાના આંદોલનનો વીરનાયક હતો. દુર્ગારામ, મહીપતરામ, કરસનદાસ, આદિ એ આંદોલનના સભ્યો હતા. નર્મદ આ આંદોલનના વીરનાયક તરીકે એની સ્વદેશપ્રેમની કવિતાઓ રચી હતી. અને 'સ્વદેશભિમાન' સમાસ યોજ્યો હતો.

નર્મદના સમયમાં સમાજ કેવો હતો ? એ સમાજમાં અનેક દોષો, દુષણો અને દુરિતો હતાં. સ્વદેશના એ સમાજની અધોગતિનું, એના અધઃપતનનું કર્તૃત્વ સ્વયં સ્વદેશના સમાજનું જ હતું. એનો દોશ કોઈ વિદેશીઓને કે વિધર્મીઓને નહિ, પણ સ્વદેશના એ સમાજને જ આપવો રહ્યો. એ સમાજ ઉચ્ચાવચતાક્રમને કારણે જાતિભેદ, લિંગભેદ, જ્ઞાતિભેદને કારણે શતબંડ ઈન્નાભિન્ન વિચિન્ન થયો હતો, શીર્ણવિશીર્ણ થયો હતો. એણે બંડ બંડ વચ્ચે દુર્ભેદ દીવાલો રચી હતી. એમાં શાસ્ત્રોનું શાસન હતું. એથી એ સમાજ જાણે કે અનેક કારાગારોનો કારાગાર હતો. એ સમાજમાં ધર્મ નિર્જીવ અને નીર્વિર્ય થયો હતો. ધર્મમાં આત્મશ્રદ્ધાને સ્થાને અંધશ્રદ્ધાનું, જ્ઞાન-ભક્તિ-વૈરાગ્યને સ્થાને વિધિવિધાન વેવલાઈ અને વિલાસિતતાનું, જડ રૂઢિઓ અને નિષ્પ્રાણ પરંપરાઓનું વચ્ચું હતું. એમાં સંકુચિતતા અને સાંપ્રદાયિકતા હતાં. સમાજજીવનમાં બાળલગ્નો, વિધવાવિવાહનિષેધ, નિરક્ષરતા, નાદુરસ્તી, કુરિવાજ, કુસંપ, વહેમ, દંભ, પ્રપંચ, દેશી રાજ્યોની વિલાસિતા, પ્રજાવિમુખતા, રાજાઓનો ત્રાસ-જુલમ, આદિ અનેક અનિયોનો ઉપદ્રવ હતો. સ્ત્રીઓની કરુણતાની તો કોઈ સીમા જ ન હતી. સ્વયં નર્મદના જીવનમાં પણ એની શૈશવાવસ્થામાં અને કિશોરાવસ્થામાં કેટલાંક દોષો અને દુષણોનું દર્શન થાય છે. વહેમ, ભય, સ્ત્રીઓનું આકર્ષણ, વશીકરણમંત્રનો જાપ, અપરાધવૃત્તિ, પ્રાયશ્ચિત, દેવદર્શન, સુરતીલાલાની લાલાઈ, ઉડાઉપણું, બેપરવાઈ આદિ.

નર્મદ એની સ્વદેશપ્રેમી કવિતામાં જાણે કે એના સમકાલીન સમાજની વિરુદ્ધ સ્વયંધોષિત યુદ્ધ જ જાહેર કર્યું હતું. એની સ્વદેશપ્રેમની કવિતા લઘુ ઊર્મિકાવ્યો અને દીર્ઘ કથાકાવ્યો રૂપે પ્રગટ થાય છે. નર્મદ એમની પ્રણયી કવિતાની જેમ લઘુ ઊર્મિકાવ્યોમાં મોટે ભાગે નિષ્ફળ રહ્યો છે અને જે કારણોથી નિષ્ફળ રહ્યો છે એ જ કારણોથી એની સ્વદેશપ્રેમની કવિતામાં અને કેટલાક પંક્તિખંડોમાં એ સફળ રહ્યો છે. ઉદાહરણઃ "શંખનાદ સંભળાવે ભૈયા, શરપુરુષને તેડું હો." "ડગલું ભર્યું કે ના હઠવું, ના હઠવું, " "ફરી જોબનિયું આપે હરિ, તું ફરી જોબનિયું આપ !" "સહુ ચલો જીતવા જંગ બ્યૂગલો વાગે, યાહોમ કરીને પડો ફૂતેહ છે આગે."

(તા. ૯ જુલાઈ ૨૦૦૬, રવિવારના રોજ 'ઓપિનિયન'ના તંત્રી શ્રી વિપુલ કલ્યાણીની આગેવાની નીચે સાહિત્ય અકાદમીએ લંડન ખાતે 'ગુજરાતીલેક્ષિકોન'ના સર્જક શ્રી રતિભાઈ ચંદરિયાનો સત્કાર સમારંભ રાખેલો. લોર્ડ બિખુ પારેખે 'ગુજરાતીલેક્ષિકોન'નો લોકાર્પણ વિધિ કરેલો. તે સમયે તેમણે આપેલા પ્રવચનનો એક ભાગ, આ આખું પ્રવચન 'ઓપિનિયન'ના ઓગસ્ટ ૨૦૦૬ના અંકમાં છપાવેલ છે. -માનદ્ તંત્રી)

ગુજરાતી લેક્ષિકોનના સર્જક રતિભાઈ ચંદરિયાનું લંડનમાં સન્માન

દોઢેક દાયકા પહેલાં ન્યૂ યોર્કમાં એક કાર્યક્રમ હતો. કાર્યક્રમને અંતે સવાલજવાબ હતા. પણ કોઈએ સવાલ પૂછ્યા જ નહિ, મેં પૂછ્યું, 'કેમ, કોઈએ સવાલો ન પૂછ્યા ?' ત્યારે મને જવાબ મળ્યો, 'અમને કાંઈ સમજ પડી નથી. તમારું ભાષણ મૂળ અંગ્રેજીમાં હોત તો સારું થાત !' આથી ફરી આવી થાપ ન ખવાઈ જાય સમજી તમને પૂછી લઉં કે ગુજરાતીમાં બોલું તો વાંધો નથી ને ?

આ પ્રસંગ ઘણો અગત્યનો છે. પ્રસંગની અગત્યતા વિષે હું કંઈ કહું એ પહેલાં રતિભાઈ ચંદરિયાને મારા તરફથી ખૂબ ખૂબ અભિનંદન આપું છું. આ ગુજરાતી લેક્ષિકોન ડોટ કોમ સાચા અર્થમાં માત્ર શબ્દકોશ નથી, કારણ કે એ સિવાય પણ એ ઘણું બધું સંભાળી લે છે. એમાં પર્યાયો પણ છે. એમાં 'એન્ટીનમી' છે, સિનોનીમ છે, થીસોરસ છે, ઘણું બધું ભેગું કર્યું છે. આને સારું કોઈ એક નવો શબ્દ જ શોધવો પડે તેમ છે. આવું આ અદ્વિતીય કામ સૌ પ્રથમ અહીં ડાયસપોરામાં, ડાયસપોરાની સૂઝસમજથી રચવામાં આવ્યું છે. બીજી કોઈ ભાષામાં આવું કામ થવાનું ન તો મેં જોયું છે ન તો મેં સાંભળ્યું છે. 'ઓક્સફર્ડ ઈંગ્લીશ ડિક્શનરી' એ તો માત્ર શબ્દકોશ છે. શબ્દોના અર્થો પણ અંગ્રેજીમાં જ જોવા મળે છે. જ્યારે અહીં તો એક ભાષામાંથી બીજી ભાષામાં, એ જ ભાષામાંથી પાછું એજ ભાષામાં, એમ સાત જાતના નવા પ્રયોગો કરવામાં આવ્યા છે. એટલે આ નવીન વસ્તુ છે અને તેનો કોઈ જોદો જોવા મળતો નથી.

આથી ગુજરાતી ભાષામાં રતિભાઈનું જે યોગદાન છે એ ઘણું મોટું છે. વળી, આવી વસ્તુ આપણી ભાષામાં થતી હોય ત્યારે તેનું સવિશેષ ગૌરવ લેવું જોઈએ. દેવે આવો પ્રસંગ ઊભો થાય છે ત્યારે સવાલ એ જાગે છે કે આટલા વર્ષો સુધી આવું કામ કેમ થયું નહીં હોય ? વિપુલ કલ્યાણી લખે છે તેમ ઈ. સ. ૧૨૮૦થી આપણે ત્યાં શબ્દકોશની રચના થતી આવી છે. અને એક અંદાજ મુજબ આજ સુધીમાં ચૌદ પ્રકારનાં શબ્દકોશો આપણી ભાષામાં જોવા મળે છે. પરંતુ આ જાતનો એક માત્ર ગુજરાતી અંગ્રેજી કે પછી અંગ્રેજી ગુજરાતી જ નહિ પરંતુ ગુજરાતીમાં જે વધારે સારી રીતે સમજી શકાય એવો, ગુજરાતીમાં પર્યાય, થીસોરસ કોશ તો ગુજરાત રાજ્યની રચના કરવામાં આવી તે સમય ગાળામાં થવી જોઈતી હતી.

ગાંધીજીની આત્મકથા લખવાની શરૂ થઈ ત્યારની વાત છે. ગાંધીજી ગુજરાતીમાં લખીને જે આપતા એ અંગે નગીનદાસ પારેખે "બુદ્ધિપ્રકાશ"માં ત્રીસીમાં બેએક લેખો કરેલા. ગાંધીજી જે કાંઈ અંગ્રેજીમાં લખતા તેમાં જોડણીની ભૂલો ભાગ્યે જ જોવા મળતી. જ્યારે ગુજરાતીમાં જોડણીની બહુ જ ભૂલો જોવા મળતી. એ વિષે એમણે ગાંધીજીનું ધ્યાન દોરેલું. જવાબમાં ગાંધીજીએ કહ્યું હતું, 'મારે માટે આ વસ્તુ શરમજનક કહેવાય. કારણ કે હું જે માતૃભાષાનો આટઆટલો પ્રચાર કરું છું અને તેને એક સાધન તરીકે સમજું છું પણ એની જોડણીની પવિત્રતા હું સમજ્યો નથી.' ત્યારથી એમણે જોડણી બાબત આગ્રહ રાખ્યો. અને 'હરિજન'માં એક લેખ પણ લખેલો. ગુજરાતીમાં એક એવો શબ્દકોશ હોવો જોઈએ કે જેનો ઘેરે ઘેર ઉપયોગ થઈ શકે અને ગુજરાતી ભાષા કંઈ રીતે લખવી જોઈએ એની જોડણી બાબત ધ્યાન આપવા જેવું છે. ગઈ સદીના ત્રીજા દાયકાની આ વાત થઈ.(અને તેમની પ્રેરણાથી 'સાર્થ જોડણીકોશ'નું નિર્માણ થયેલું.)

પરંતુ આજ દિવસ સુધી એમાંનું કાંઈ થયું નહિ. ન ભારત સરકારે એ ક્ષેત્રે કંઈ કર્યું, ન ગુજરાત સરકારે કંઈ કર્યું. ગુજરાતની કોઈ સંસ્થાએ પણ કંઈ કર્યું નહિ, જે જે સંસ્થાઓએ આવું કામ કરવું જોઈતું હતું એમણે આ ક્ષેત્રે કંઈ કરતાં કંઈ જ કર્યું નથી. એ ધ્યાનમાં લઈ વિચારવા જેવી બાબત બને છે. અને પરદેશમાં રહેતા ડાયસપોરાના એક માણસે આ કરી બતાવ્યું એ વિચારવા જેવું છે. ગુજરાતમાં શ્રેષ્ઠીઓ ઘણા છે. પૈસા કમાવેલા શ્રેષ્ઠીઓ પણ ઘણા છે. પૈસા કમાવા એ સહેલી વાત છે પણ તેને વાપરવા, ઉપયોગમાં લેવા તે નોખી વાત છે. એવો પુરુષાર્થ કરીએ કે અર્થ હોય પણ અર્થની સાથે

ધર્મ સૌથી પહેલો આવે. એને અનુસરનારાઓ પણ ઘણા છે. અને આ કામની ઝાઝી કિંમત નથી. રતિભાઈના કહેવા પ્રમાણે એકાદ કરોડ રૂપીઆ તો નાનો આકડો થયો. તો પછી ગુજરાતની કોઈ વ્યક્તિએ આ કેમ ન વિચાર્યું ? ગુજરાતની બહાર રહેનાર વ્યક્તિએ જ કેમ વિચાર્યું ? એ પણ, આપણે માત્ર નહિ, ગુજરાતના માણસોએ પણ વિચારવાનું છે.

પરંતુ એ રાજકીય વસ્તુ થઈ. એમાં હું ઊંડો ઊતરવા માગતો નથી. માત્ર અંગૂલીનિર્દેશ જ કરવા ઈચ્છું છું કે ગુજરાતી હોવાને નાતે જો હું ગુજરાતમાં વસતો હોઉં તો મને કંઈક અંશે શરમ પણ આવે અને એમ પણ થાય કે મારી આટલી બુદ્ધિ કેમ ન ચાલી. આ પ્રકલ્પ જેમ એ દિશામાં મેં કેમ પ્રગતિ ન કરી ? પણ રતિભાઈ ચંદરિયાએ એ કામ કર્યું. ચંદરિયા ફાઉન્ડેશને આ કામને સંપૂર્ણ સહાયતેકો આપ્યાં. એ માટે બધા વતી હું એમનો ખૂબ ખૂબ આભાર માનું છું અને ધન્યવાદ આપું છું.

રતિભાઈ વિષે તો મારે ઘણું ઘણું કહેવાનું છે. પણ તેનો અહીં સમય ક્યાં છે ? રતિભાઈ મારા જૂના મિત્ર છે. ચાળીસેક વરસની હવે ઓળખાણ થઈ હશે. હું એમના આભાર તળે પણ છું. ગઈ સદીના આઠમા દાયકામાં મારા મોટા દીકરાના લગ્ન લેવાયા હતા ત્યારની વાત છે. દીકરાનું લગ્ન અંગ્રેજ કન્યા જોડે થતું હતું. જાન નીકળી. લગ્ન સ્થળે પહોંચી જવા માટે એક પુરોહિતને અમે રોકેલા. કોઈ પણ કારણે એ સમયસર આવી ન શક્યા. દેવે શું થાય ? લગ્ન તો થવું જ જોઈએ. સમય વતીને મેં કહ્યું, 'ચાલો આપણે સેલ્ફ સર્વિસ કરીએ. આપણે વેદી પ્રગટાવશું, આપણે ભજનો ગાઈશું,' પુરોહિતે મને લગ્નવિધિનો પાઠ આપી રાખેલો. વળી કર્મો તો બ્રાહ્મણ રહ્યો, જન્મે બ્રાહ્મણ હોવું જરૂરી નથી. તમારા જન્મથી જાતિ નક્કી થતી નથી, તમારા કર્મોથી જાતિ નક્કી થાય છે. તેમ ભગવાને પણ કહ્યું છે. એ અવસરે રતિભાઈ અમારા કુટુંબના વડીલ તરીકે ત્યાં હાજર હતા. લાગણી જ એ બોલ્યા, 'ચિંતા કરવાની કોઈ જરૂર નથી.' અને સીધા જ કામે વળગી ગયા. એમણે વેદી તૈયાર કરવા માંડી. ફૂક મારી ને એમણે વેદીમાં અક્ષિ ચેતવ્યો. એ વેળા વિજુબેન પણ હાજર હતા. એ પણ બોલ્યાં, 'બિખુ, તમારે ચિંતા કરવાની જરૂર નથી.' દસેક મિનિટમાં અક્ષિ પ્રગટ્યો. વેદી તૈયાર થઈ. આપણાં જાણીતા બેરોનેસ ઉમા પાશર પણ હાજર હતાં. એમણે લગ્નગીતો ગાવાં શરૂ કર્યાં. હું બ્રાહ્મણ બની ગયો અને આમ અમે લોકોએ લગ્ન પતાવ્યાં. એટલે રતિભાઈના તો ઘણા અવતારો છે. ત્યારે મેં એમને કહેલું કે આવો બીજો પ્રસંગ જો ઊભો થાય તો હું તમને પણ બ્રાહ્મણ બનાવીશ. ધર્મ તમે જૈન હશો પણ તમે હિન્દુ બ્રાહ્મણ પણ બની શકશો. આવા આવા કારણોસર પણ રતિભાઈનો હું આભારી છું.

રતિભાઈને આપણે ખૂબ ખૂબ અભિનંદન આપીએ. આ રતિભાઈ, કલ્યાણકૃત, સમાજને માટે કલ્યાણ કરનારા માણસ છે. એટલે જ હું કહું છું આવતી અનેક પેઢીઓ તમને યાદ કરશે અને કહેશે કે આ એક માણસ હતો જે બુદ્ધિથી કલ્પના કરી શક્યો અને પોતાનો પૈસો પરમાર્થ માટે, આ કામ માટે ખર્ચી શક્યો.

શબ્દકોશમાં જે અર્થ અપાયો છે તે જ સાચો શબ્દ છે તેમ પ્રમાણભૂત, આધારભૂત કહી શકાય. તેનો સ્વીકાર બહુ જ મોટી વાત બને છે. કોઈ પણ અંગ્રેજીમાં લખતો હોય અને પછી શંકા જાય ત્યાં કહે કે, 'ઓક્સફર્ડ ઈંગ્લીશ ડિક્શનરી આમ કહે છે.' આ આધાર બહુ મોટી વાત છે. દુનિયાભરમાં કરોડો લોકો જે ભાષા બોલતા હોય છે તે ભાષાના શબ્દોની જવાબદારી આપણે એક સંસ્થાને ભળાવીએ છીએ. આ કેટલી મોટી જવાબદારી છે ? આ કામ રતિભાઈએ શરૂ કર્યું છે. એ ૩૦ ટકા સારું હોવાનું. આમ તો સારું ખરું. પણ તેને પ્રમાણભૂત કરી શકાય તે માટે દર મહિને, દર વર્ષે, આપણે દરેકે આપણી જવાબદારીપૂર્વક ઉમેરણ, નવસંસ્કરણની વિગત, માહિતીઓ, એમને લખી મોકલવી જોઈએ. આવો મોટો પ્રકલ્પ ઊભો કર્યો એ જ બહુ મોટું પગલું છે. એમાં જો ભૂલો રહી જાય, કાચમી બની જાય, તો એ નુકસાનકારક પગલું પણ નીવડી શકે છે. આપણે ભાષાને, ભાષા બોલનારાઓને ફાયદો કરાવવા માગીએ છીએ. દાકતર જો મોટી દવા આપે તો દરદીને નુકસાન થાય તેવું અહીં છે. માટે એવી કોઈ સમિતિ હોય જે આ ગુજરાતીલેક્ષિકોનની જવાબદારી હાંસલ કરે. અવારનવાર સૂચનાઓ મેળવે અને આ પ્રકલ્પને સતત સંવર્ધિત રાખે. નવા નવા શબ્દો આવતા જાય, ભાષાનું માળખું બદલાતું હોય, વાક્યરચનાઓમાં ફેરફાર થયા કરતા હોય, તે બધાનો પડવો શબ્દકોશમાં પડવો જોઈએ. દર વર્ષે ત્રણસો-પાંચસો શબ્દો ઓક્સફર્ડ ડિક્શનરીમાં ઉમેરાતા રહે છે, તેમ 'ગુજરાતીલેક્ષિકોન'માં પણ થવું જોઈએ.